

МОЎНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ КАМЕДЫЙ 18 СТАГОДДЗЯ

І.А. Новікава

Жывое беларускае слова ў 18 стагоддзі захоўвалася толькі ў вуснах простага народа і дробнай шляхты. А ў літаратуры яна маг-

ла выкарыстоўвацца толькі ў лёгкай сатыры і камедыі. Падобныя камедыі разыгрываліся пераважна ў езуіцкіх школах гарадоў Вільні, Гродна, Мінска, Магілёва, Навагрудка, Полацка, Слуцка і інш. Графічнай асаблівасцю большай часткі гэтых твораў з’яўляецца тое, што яны напісаны лацінкай у яе польскай мадыфікацыі.

З ліку драматычных твораў у 18 стагоддзі найбольш каштоўны моўны матэрыял змяшчае рукапісны зборнік 1787 г., складзены выкладчыкамі рыторыкі Зябельскай гімназіі Марашэўскім і Цацэрскім. У дзвюх камедыях гэтага зборніка (“Comedy”, “Doktor przymuszony”) разам з персанажамі, якія размаўляюць на польскай мове, выступаюць і сяляне – беларусы, якія размаўляюць па-беларуску.

Арфаграфічныя асаблівасці. У аснову іх правапісу пакладзены фанетычны прынцып. Па-першае, адлюстраванне найбольш яркай фанетычнай асаблівасці беларускай мовы – акання і якання – тут ужо з’яўляецца асноўнай арфаграфічнай нормай: *biada, iano, ciapier, mianie, ciabie*. Гэтыя рысы найбольш паслядоўна прыведзена ў камедыі “Доктар паняволі”, а ў першым творы можна заўважыць шматлікія адхіленні: у пераднаціскных складах тут часта захоўваецца *e* (*bieda, ziemia, wieliki, ciepier*), а ў паслянаціскным становішчы нярэдка трапляецца *o* (*lichu, woko, mnoho*).

У абодвух помніках паслядоўна адлюстравана і такая спецыфічная асаблівасць беларускай фанетыкі, як дзеканне і цеканне. Мяккія *ð* і *m* тут перадаюцца праз *dz* і *c* і гэта асабліва характэрна для дзеяслова (*budzec, idzec, cielo*).

Гук *ŷ*, які ў беларускай мове ўзнікае ў выніку змянення поствакальных *в* і *л*, у першай камедыі абазначаецца літарай *u* (*krou, prauda*), аўтар жа другога твора для перадачы гэтага гука аддае перавагу літары *w* (*daw, wiedam*).

Арфаграфічна няўстойлівыя абазначэнні гука *z* фрыкатыўнага. У пераважнай большасці выпадкаў для абазначэння яго выкарыстоўваецца літара *h*, зрэдку – спалучэнне *ch*. У выніку адсутнасці адрознення паміж гукавым значэннем літары *h* і спалучэння *ch* часам адны і тыя ж словы перадаюцца ў помніках па-рознаму: *chto, choc* і *hto, hoc*.

Граматычны лад абедзвюх камедый поўнаасцю адпавядае асаблівасцям паўночна-ўсходніх беларускіх гаворак. Аснову яго складаюць агульнанародныя беларускія рысы, уласцівыя большай частцы беларускіх гаворак.

У адпаведнасці з жывым мясцовым вымаўленнем у камедыях прыметнікі і парадкавыя лічэбнікі назоўнага склону адзіночнага

ліку ўжываюцца выключна з канчаткам *-y/i*: *bahaty, biedny, czorny, druzhi, wieliki*. Гэтай рысай разгледжаныя помнікі прынцыпова адрозніваюцца ад усёй старажытнай беларускай пісьменнасці, дзе на працягу ўсёй яе гісторыі асноўнай нормай быў канчатак *-ый/-ий*.

Абедзве камедыі адлюстроўваюць і такую дыялектную рысу паўночных беларускіх гаворак, як канчатак *-уць* у 3-й асобе множнага ліку дзеясловаў другога спражэння з націскам на аснове: побач з агульнанароднымі формамі тыпу *cisnuć, kaznuć, umiejuć, zawnuć* тут сустракаюцца і формы *chocznuć, haworuć, robiuć*, што з'яўляецца адной з адметных рыс гэтага дыялектнага масіву.

Інфінітывы з асновай на галосны і націскам на аснове тут паслядоўна ўжываюцца з фармантам *-с*: *być, darawać, harawać, irwać, iskać, jechać, karmić, tauczać*. Жывыя мясцовыя формы трэба бачыць і ў формах інфінітыва з асновай на заднеязычны *nasieć, patachczy*, і ў формах з асновай на два зычныя *lesc, ukrasc*.

З іншых асаблівасцей у галіне граматычнага ладу варта адзначыць такую характэрную рысу жывой народнай мовы, як ужыванне дзвюх і больш часціц *by* пры адным дзеяслове пры выражэнні ўмовы або пажадання: *ty b u raju jak pany b na ziemli zyli b* ("Камедыя").

Лексіка камедыі таксама істотна адрозніваецца ад слоўнікавага саставу старажытнай беларускай пісьменнасці. Тут ужо зусім не адзначаецца шматлікіх паланізмаў тыпу *бадати, валька, волати, вонтити, хтивый* і інш. Тут таксама няма лацінізмаў і царкоўнаславянізмаў, якія так прыкметна афарбоўвалі мову старажытных беларускіх помнікаў. Затое ў помніках адлюстраваны лексічныя дыялектызмы накшталт *duza, nada, naprymier, spasiba, tahdy*. Аднак разгледжаныя творы вылучаюцца шырокім адлюстраваннем такога лексіка-стылістычнага сродку, як шматлікія памяншальна-ласкальныя формы назоўнікаў, прыметнікаў і прыслоўяў накшталт *halubenka, kukulaczka, razoczek, zieziuleczka, caluhenki, troszczeku*.

Па адлюстраванню ж вульгарна-прастамоўнай лексікі камедыі наогул не могуць супастаўляцца з іншымі старажытнымі беларускімі помнікамі. Трапныя народныя словы накшталт *durak, machlar, muzyk, morda, puza, pahanski syn, raziawic* літаральна пранізваюць увесь слоўнікавы састаў помнікаў і прыдаюць ім непаўторны народны каларыт. Гэта дапаўняецца шматлікімі народнымі фразеалагізмамі і вобразнымі параўнаннямі, якімі асабліва багатая першая камедыя: *malaczu az da potu, ka b tabie rason u horlo ulez, czorny jak czort* і інш.

1. Красней В.П., Шакун Л.М. **Практыкум па гісторыі беларускай літаратурнай мовы: Вучэб. дапаможнік для філал. фак. ВНУ – 2-е выд., дапрац.** – Мн.: Выд-ва “Універсітэцкае”, 1986. – 207 с.